

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВ ДИТИНИ

Теоретичні та практичні проблеми регулювання прав дитини мають історично-правові підстави виникнення та формування. Повертаючись в далеке минуле, ми бачимо, як дитина протягом століть еволюціонувала з повністю безправної істоти в суб'єкта, наділеного правами, і посіла значне місце у суспільстві [1, с. 10].

Аналіз історично-правового становлення та розвитку інституту прав дитини у світовій і вітчизняній історії необхідно поділити на декілька етапів.

1. Стосунки між батьками і дітьми упродовж римської історії визначалися патріархальною і односторонньою владою батька. Така влада розповсюджувалась на дітей, народжених у законному шлюбі; діти, народжені поза шлюбом, не мали юридичних зв'язків з батьками. Домоволодар мав право на життя та смерть своєї дитини, мав право продажу дитини у рабство. У цьому періоді у стародавні часи ми бачимо повну відсутність яких-небудь прав дитини [2, с. 56].

2. На Русі до прийняття християнства батьки дитини мали досить широкі повноваження щодо неї. Стародавні пам'ятки літератури свідчать про те, що влада батьків не була дуже суворою, діти мали певну свободу, але визначити точно рамки, в яких здійснювали свої права й обов'язки батьки й діти, не є можливим [3, с. 258]. У дохристиянські часи на Русі народження дитини в шлюбі чи поза ним не мало суттєвого впливу на права та обов'язки дітей по відношенню до батьків.

3. Наступний етап розвитку прав дитини пов'язують з таким пам'ятником, як Домострой XVI ст. Як домашні заходи покарання дитини Домострой допускає: «биття жезлом та злам ребер» [4, с. 339]. В той же час Домострой узаконив деспотичну владу глави сімейства: чоловік єдиний авторитет для сім'ї.

4. Аналізуючи норми Соборного уложення 1649 року, один із відомих дослідників історії російського права М. Ф. Володимирський-Буданов звертає увагу, що із зникненням права батьків на віддання дітей у холопство з'являється право на віддання дітей «в услужение» і таке право витікає як із батьківських прав, так і з обов'язків, а саме з обов'язку батьків навчати дитину та піклуватись про неї. Така сама за своєю суттю трансформація відбувається із правом батьків на життя дитини, яке із плином часу поступово переходить у право батьків карати дитину з метою її виховання. Таким чином, робить висновок автор, з історичною послідовністю рабські відносини щодо дітей змінюються виконанням обов'язків батьками [5, с. 452].

5. XVIII ст. пов'язане із законотворчою діяльністю Петра I. Відбувається послаблення батьківської влади і визнання певних особистих прав дітей. Мова йде про ряд Указів Петра I, які встановлювали пряму заборону віддавати дітей у шлюб без їхньої згоди та давати обітницю постригу від імені своїх малолітніх дітей [6, с. 269-272]. В 1715 році Петро I започаткував будівництво госпіталів, де батьки могли таємно залишити небажану дитину. І, не дивлячись на те, що його нащадки не підтримали цю ініціативу і вказані установи почали закриватись одна за одною, це був великий крок вперед щодо захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування. У 1775 році з'явилась система «смирительних домов». Так, батько за завзяту непокору, розпусне життя мав право помістити дитину в такий заклад на строк від 3 до 6 місяців [7, с. 145-147].

6. У XIX ст. вагомий вплив на розвиток прав дитини мала дія Зводу законів Російської імперії. Звід ввів визначення правового статусу дитини залежно від віку. Так, дитина до 14 років була позбавлена будь-якої цивільної дієздатності, діти від 14 до 17 років вважались малолітніми і мали незначні права, а діти віком від 17 до 20 років вважались неповнолітніми [1, с. 14]. Батьківська влада трактувалась досить широко. Згідно

зі ст. 164 тому X Зводу, влада в сім'ї належала батькові і поширювалась на дітей будь-якого віку і статі. Припинялась батьківська влада лише смертю батька або позбавленням його прав. До непокірних дітей батьки могли застосовувати домашні виправні заходи, а якщо такі заходи, на думку батьків, не допомогли, вони могли клопотати про ув'язнення дитини. Разом батьки були зобов'язані годувати, одягати, виховувати дитину в доброті і чесності, дочок батьки були зобов'язані видати заміж. Діти, у свою чергу, мали такі обов'язки: коритися батьківській владі, виявляти до батьків щирсерду повагу, слухняність, покірливість, любов, служити їм [7, с. 154]. Дітям належали і певні права, зокрема право на життя, право на батьківське виховання, на спільне проживання з батьками, на виховання в православній вірі.

7. Декрет РНК УРСР від 20 лютого 1919 року «Про організацію відділів записів актів громадянського стану» та декрет «Про цивільний шлюб та про ведення книг актів громадянського стану» не містили вказівки про зрівняння в правах дітей, народжених у законному шлюбі, з позашлюбними дітьми [8, с. 36]. У липні 1919 року було створено Кодекс законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку УРСР. Друга книга Кодексу містила положення, що регулювали особисті немайнові права дітей та батьків, при цьому різниця в статусі шлюбних та позашлюбних дітей була скасована. У 1926 році вступив в силу Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР, який закріпив право дитини на прізвище і громадянство, встановив обов'язок батьків піклуватись про неповнолітніх дітей, про їх здоров'я, фізичний розвиток, виховання [8, с. 42]. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 року «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства і заснування ордена «Материнська слава» і «Медаль материнства», відмінив норми, які урівнювали в правах позашлюбних дітей та дітей, що були народжені в шлюбі, та заборонив самотній матері звертатись до суду для встановлення батьківства і стягнення аліментів на позашлюбну дитину. Натомість Указ встановив державне аліментування позашлюбних дітей. 20 червня 1969 року було затверджено Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР. Кодексом було

закріплено один із найважливіших принципів сімейного законодавства — принцип рівності прав і обов'язків позашлюбних і народжених у зареєстрованому шлюбі дітей [8, с. 56]. Кодекс 1969 року досить широко регулював особисті немайнові права дітей і батьків. Він надавав право дитині на ім'я, прізвище і по-батькові, право на спілкування з тим із батьків, хто проживає окремо, право бути вислуханими при вирішенні спору щодо визначення місця проживання з одним із батьків, при цьому таке право дитина набувала з 10 років [9].

Отже, історичний аналіз правових норм, які регулювали права і обов'язки батьків та дітей, дозволяє зробити висновок, що право розвивалось від надзвичайно вузького розуміння правового статусу дитини і її рабського положення у взаємовідносинах з батьками до поступового розширення прав дітей і відповідного обмеження прав батьків по відношенню до дітей.

Література

1. Король И. Г. Личные неимущественные права ребёнка по семейному праву Российской Федерации: научно-практическое пособие [Текст] / И. Г. Король. — М. : Проспект, 2010. — 160 с.
2. Римское частное право: учебник [Текст] / под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. — М. : Юрист, 2001. — 544 с.
3. Сергеевич В. И. Лекции и исследования по древней истории русского права [Текст] / под ред. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2004. — 360 с.
4. Домострой [Текст] /издание подготовили В. В. Колесов, В. В. Рождественская. — СПб. : Наука, 2000. — 488 с.
5. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. [Текст] / М. Ф. Владимирский-Буданов. — Ростов-на-дону : Феникс, 1995. — 639 с.
6. Загоровский А. И. Курс семейного права [Текст] / А. И. Загоровский. — 2-е изд. — Одесса, 1909. — 574 с.
7. Нижник Н. С. Правовое регулирование семейно-брачных отношений в русской истории [Текст] / Нижник Н. С. — СПб. : Издательство Асканова «Юридический центр пресс», 2006. — 272 с.
8. Сімейне право України : підручн. [Текст] / за ред. Ю. С. Червоного. — К. : Істина, 2004. — 400 с.
9. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 № 2006-VII / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1969. — № 26. — Ст. 204.